

Het NIOD en de vergeten oorlogsgeschiedenissen

Als NIOD-fellow – NIOD staat voor Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies – meende ik destijds in 2019 vanuit mijn kennis van de Surinaams-Nederlandse geschiedenis een bijdrage te kunnen leveren aan de bundel *Oorlog in onderzoek: 75 jaar NIOD* onder redactie van Marjo Bakker, Petra Drenth, Jeroen Kemperman en Hinke Piersma. De bundel zou verschijnen naar aanleiding van 75 jaar bevrijding.

Mijn voorstel sneuvelde helaas in de tweede ronde. Het kan natuurlijk best, dat de tekst te langdradig was en ik in mijn enthousiasme te veel zijpaden insloeg. Voor een ervaren eindredacteur niet zo'n ingewikkelde klus om een tamelijk ervaren schrijver weer op het juiste spoor te zetten, zou ik denken. Mits de bijdrage interessant genoeg was. Als reden van de afwijzing werd opgegeven, dat de oorlogsgeschiedenis van Suriname eerder 'thuis' hoorde bij het KITLV dan het NIOD. Huh?! Nu houdt dit kennisinstituut zich inderdaad ook met Suriname bezig, maar niet specifiek met oorlogsgeschiedenis. Ik reageerde op deze weinig inclusieve suggestie die Suriname zonder pardon buiten de historiografie van WO II plaatste, met de vraag of de oorlogservaringen van vrouwen dan ook eerder 'thuis' horen bij het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis ATRIA dan bij het NIOD?

Geen antwoord. Het was natuurlijk een verloren zaak en het is altijd een beetje flauw om achteraf proberen verhaal te halen. Daarom heb ik het stuk laten liggen en zelfs niet op mijn eigen website gepubliceerd. Bij het opschonen van mijn archief stuitte ik onlangs weer op dit artikel en vond het bij lezing niet eens zo onaardig. Ik moet zeggen dat ik niet meer weet welke versie dit is. Op de een of andere manier zijn de noten eruit verdwenen, onderin heb ik daarom de geraadpleegde literatuurlijst toegevoegd.

Oorlog in onderzoek kwam in 2020 uit bij uitgeverij Boom in Amsterdam.

Ellen de Vries

Amsterdam, 2 juli 2026

Hierbij mijn - gesneuvelde - bijdrage, destijds met de kop 'Vergeten geschiedenissen':

'Zaterdag 10 mei. Twee minuten stilte! Herdenking inval in Nederland.' Een bulderend kanonschot luidde de plechtigheid in. Al vanaf 1941 vroeg men in Suriname aandacht voor 'hen die vielen voor de Nederlandsche vrijheid.' Daarmee liep Suriname vooruit op dit in naoorlogs Nederland zo betekenisvolle herdenkingsritueel van 4 mei. Na de onafhankelijkheid van 1975 verloor de oorlogsceremonie in Suriname aan zeggingskracht.

Medio mei 2019 symboliseren de vijf inmiddels verflenste bloemenkransen bij het Monument voor de Gevallen in Paramaribo de tanende belangstelling. Het monument ter nagedachtenis aan 'een deel van de Surinaamse gevallen in de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) in Europa en Azië' ordent tientallen slachtoffers onder de kopjes 'omgekomen militairen', 'omgekomen verzetsgroepen in Nederland', 'de Surinaamse joden vermoord en door vergassing om het leven gebracht' en 'de zeevarenden omgekomen als gevolg van Duitse torpedojagers'. Suriname leefde niet onder de Duitse knoet, maar spande zich in om het koloniale moederland en de geallieerden bij te staan. Meelevende Surinaamse burgers zamelden via de verkoop van loten of rood-wit-blauwe-speldjes geld in voor wapentuig en hulpgoederen.

De Surinaamse bauxietindustrie – van cruciaal belang in de oorlogsvoering – werd bewaakt door een gecombineerde wacht van Surinaamse en geallieerde strijders. Surinaamse strijdkrachten waaierden uit naar de Nederlandse Antillen, Nederlands-Indië, Europa, Australië of de Verenigde Staten. Ook vrouwen hesen zich in uniform. Ze werkten in logistieke en administratieve functies en soms als verpleegster in de veldhospitalen in overzees bevrijd gebied.

In Suriname zijn het vooral de oud-veteranen die herinvoering van een nationale herdenking bepleiten. In Nederland klinkt juist onder jongeren met Surinaamse *roots* de roep om erkenning van Surinames bijdrage tijdens officiële herdenkingen. De vraag *wie* en *wát* er moet worden herdacht, popt steeds op. Horen de gruwelijkheden van toen (het slavernijverleden) en nu (huidige oorlogsvluchtelingen) daar ook niet bij?

NIOD

Het NIOD [RIOD] doet sinds de oprichting onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog in Nederland én Nederlands-Indië. In zijn kloeke standaardwerk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* schreef medewerker van het eerste uur, Lou de Jong: ‘Over de West zullen wij kort zijn. (...). Op de Antillen en in Suriname is minder gebeurd en daarom hebben wij er, de proporties van ons werk in het oog houdend, minder over te schrijven.’ Wat betreft Suriname beschreef hij het belang van deze kolonie voor de geallieerde strijd in economisch en militair-strategisch opzicht en als uitwijkkoord voor zowel gevangenen (Duitsers, vermeende NSB’ers uit Nederlands-Indië en dienstweigeraars uit Zuid-Afrika) als joodse vluchtelingen.

Aan Surinames held, de antikolonialist en verzetsman Anton de Kom, besteedde hij nauwelijks meer dan een voetnoot. Voorzitter van de Amsterdamse Vereniging Ons Suriname, wijlen Hugo Kooks, merkte destijds tegen de Wereldomroep op, in dit werk niets terug te vinden over de houding van Surinamers in bezet Nederland. ‘Hebben ze gedacht dat het hen niets aanging, dat het een zaak was van de mensen die aan de Noordzee waren geboren, of hebben ze hun burgerplicht gedaan en hun bijdrage geleverd?’ Met deze omkering van het perspectief plaatste Kooks de ervaringen van de Surinamers in Nederland en in Nederlandse dienst centraal.

Suriname maakt zoveel jaar later nog geen integraal onderdeel uit van (programma’s binnen) het NIOD-onderzoek. Jammer. Niet alleen vanwege de schreeuw om een meer inclusieve – vraag gestuurde – geschiedschrijving, maar ook vanuit de veronderstelling dat elk radertje binnen het mechanisme inzicht geeft in het functioneren van de gehele oorlogsmachinerie. Welk beleid voerden de nazi’s precies ten aanzien van deze groep overzeese Surinaamse Nederlanders? Ze waren gevrijwaard van de *Arbeitseinsatz*, kregen geen Ariërverklaring, maar werden niet gedeporteerd.

Het was vanwege zijn verzétsactiviteiten dat een zwarte, niet-joodse man als Anton de Kom werd opgepakt. Om op Kooks’ vraag terug te komen: wat dreef Surinamers – een De Kom - om zich bij het verzet te voegen? Altruïsme? Of vloeide dit verzet logischerwijs voort uit de activiteiten van de Surinaamse arbeiders in Nederland die in de jaren 30 tezamen met communisten stredden tegen fascisme, nationaalsocialisme, rassenhaat en kolonialisme wereldwijd? En wat waren de beweegredenen van Waldemar Nods, de vader van Annejet van der Zeijls ‘Sonnyboy’, om onderduikers onderdak te verlenen?

Een andere interessante onderbelichte kwestie is de rol van ‘ras’ en etniciteit binnen de geallieerde gelederen. Zo sloeg het oorlogskabinet Gerbrandy het aanbod van vooral Afro-Surinaamse vrijwilligers om te participeren in de Prinses Irene Brigade af. Dit, vanuit een

veronderstelde vrees dat uit Zuid-Afrika afkomstige brigadeleden daar ‘aanstoot’ aan zouden nemen.

En wat betekende het voor Surinamers (van Javaanse afkomst) om in de bloedige naweeën van de oorlog te vechten tegen de onafhankelijkheidsstrijders (van Javaanse afkomst)? Indonesiërs waarschuwden: Oppassen. Dit is niet jullie strijd! En zo werd het door veel Surinamers vanuit verwantschap en onderlinge lotsverbondenheid van gekoloniseerde volkeren ook gevoeld. Dat leidde soms tot verzet tegen militaire instructies van Nederland.

Dekolonisatie, onafhankelijkheid en postkoloniale verhoudingen

De Tweede Wereldoorlog kan niet los gezien worden van de dekolonisatie. Het onderzoeksveld van het NIOD is inmiddels verruimd tot (effecten van) oorlogen, de Holocaust en andere genocides van de 20e en 21e eeuw. Het project *Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië (1945-1950)* is daarbinnen een belangrijk onderwerp.

Het dekolonisatieproces van Suriname werd mede door déze onafhankelijkheidsstrijd bepaald. ‘In Suriname won Den Uyl de vorige oorlog’, analyseerde de Surinaams-Nederlandse publicist Anil Ramdas in zijn essay *Ethiek als vitaal belang*. Het ging premier Den Uyl volgens hem erom het ‘debacle’ met Indonesië ‘goed te maken’.

Ramdas verwoordde daarmee een breder gedeeld gevoel van te haastige voorbereiding op de onafhankelijkheid van Suriname, met desastreuze gevolgen. De militaire coup van 1980 wordt daarin gezien als opmaat voor de traumatische Decembermoorden van 1982 en de daaropvolgende verwoestende burgeroorlog die duurde van 1986 tot 1992. De militaire inval in het dorpje Moiwana in 1986, waar onder de 39 burgerslachtoffers ook kinderen geteld werden, vormde een nieuw dieptepunt. Het zijn deze recente, pijnlijke geschiedenissen die de Tweede Wereldoorlog in de herdenkingscultuur van Suriname overschaduwden.

De terugkerende beschuldiging dat Nederland via de Nederlandse Militaire Missie onder leiding van de Nederlandse kolonel Hans Valk de coup van 1980 mede voorbereid zou hebben, is een niet naar tevredenheid beantwoorde kwestie die veel Surinamers bezighoudt. Deze missie was daar van 1975 tot 1981 om Suriname na de onafhankelijkheid te helpen bij de opbouw van een eigen leger. Als het gaat om de Binnenlandse Oorlog klinkt het verwijt dat Nederland guerrillaleider Ronnie Brunswijk steunde in zijn verzet tegen het militaire regime van Bouterse, dan wel gedoogde dat de strijd vanuit Surinaamse kringen vanaf Nederlandse bodem werd geëntameerd. Het zijn ernstige beschuldigingen die de vraag opwerpen naar de noodzaak van een onafhankelijk onderzoek, waarbinnen het NIOD mogelijkwerijs – in samenwerking met Suriname – een rol zou kunnen spelen. Daarnaast is het voorstelbaar dat bijvoorbeeld Moiwana onderwerp van studie zou kunnen zijn binnen het NIOD-onderzoeksprogramma ‘*Transitional Justice*’. Ondanks internationale verordeningen en nationale voornemens wachten de nabestaanden van de in 1986 gevallen burgerslachtoffers al meer dan 30 jaar op onderzoek en gerechtigheid.

Vergelijkend onderzoek

Ook past Suriname – cq had Suriname wellicht gepast - in het recente vergelijkende onderzoeksprogramma van werkkampen wereldwijd: ‘*Four Centuries of Labor Camps. War, Rehabilitation, Ethnicity*’. Daarin worden werk – of strafkampen vanuit een mondiale invalshoek van de geschiedenis van onderdrukking en uitbuiting onderzocht.

Het gekapseisde, totaal verroeste Duitse vrachtschip ‘*de Goslar*’ in de Surinamerivier vormt nog steeds de zichtbare herinnering aan de internering van de Duitse bemanning van dit in 1940 tot zinken gebrachte schip. De (soms verre nazaten van) Duitse immigranten trof eenzelfde lot. Ook

Nederlandse dienstweigeraars uit Zuid-Afrika werden in met prikkeldraad omheinde barakken opgesloten in Suriname. Gouverneur Kielstra zag daarbij de kans schoon om – in zijn ogen – gezagsondermijnende Surinaamse oproerkraaiers in te rekenen. (Vermeende) NSB'ers uit Nederlands-Indië bereikten onder barre omstandigheden per schip Suriname. Onder hen bevond zich dokter Lex Schoonheydt. Schoonheydt werkte als Nederlandse arts in het in opdracht van de koloniale machthebbers gebouwde strafkamp voor nationalist en communisten in Nieuw Guinea: Boven-Digoel. Opgepakt vanwege zijn NSB-lidmaatschap in Nederlands-Indië onderging Schoonheydt enkele jaren later hetzelfde lot als de kampbewoners van Boven-Digoel (onder wie de vrijheidsstrijder Mohammed Hatta). Hij werd verbannen naar het groen omzoomde strafkamp in de Jodensavanne, bijgenaamd 'de Groene Hel'. De Surinaamse werkkampen illustreren kortom een gruwelijke, interessante diversiteit aan onderdrukingspraktijken.

Jubileum

In het 75-jarig jubileumjaar van het NIOD, viert Suriname 45 jaar onafhankelijkheid. Misschien ook een gelegenheid om, zoals onderzoeker Jules Rijssen het formuleerde in zijn boek *Teken en zie de wereld – Oorlogsveteranen in Suriname*, de geschiedschrijving over Suriname in relatie tot de Tweede Wereldoorlog 'verder te brengen'? En te integreren in hedendaags NIOD-onderzoek? Suriname én de voormalige Nederlandse Antillen verdienen als rader in de grotere machinerie een volwaardige plek in internationaal, (post)koloniaal en vergelijkend onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog en andere geweldsuitbarstingen in de 20e en 21e eeuw, waarbij Nederland mogelijkerwijs betrokken was.

Terug naar het begin: de twee minuten stilte. Ook op de voormalige Antillen werden die al tijdens de Tweede Wereldoorlog in acht genomen. Een ándere onderbelichte geschiedenis.

Dr. Ellen de Vries onderzoekt als NIOD-fellow de mogelijke betrokkenheid van Nederland bij de coup van 1980 in Suriname. Eerder publiceerde ze over de gevolgen van de Surinaamse Binnenlandse Oorlog (1986-1992) en de berichtgeving in Nederlandse en Surinaamse media over de (post)militaire periode in Suriname (1980-1992).

Geraadpleegde literatuur:

Van der Horst, Liesbeth. *Wereldoorlog in de West: Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba, 1940–1945*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2004.

De Jong, Loe. *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. 14 dln. in 29 banden. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij; Leiden: Martinus Nijhoff, 1969–1994.

Rijssen, Jules. *Teken en zie de wereld: Oorlogsveteranen in Suriname*. Amsterdam: LM Publishers, 2012.

Captain, Esther, en Guno Jones. *Oorlogserfgoed overzee: De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao, Indonesië en Suriname*. Amsterdam: Bert Bakker, 2010.

Ethiek als vitaal belang: de mislukte relatie van Nederland met Suriname. Dit was de tekst van de 'Dr. J.M. den Uyl-lezing', gehouden op 17 december 1993. De uitgave verscheen bij de Stichting Dr. J.M. den Uyl-lezing in samenwerking met *Vrij Nederland*